

Фемінітиви (іменники на означення осіб жіночої статі)

Поміж іменниками — назвами професій, звань, посад є чимало слів, уживаних у формі чоловічого роду для позначення і чоловіків, і жінок: *академік, інженер, кандидат, педагог, президент, ректор*. Це пояснюється тим, що колись такі професії мали тільки чоловіки. У міру набуття їх жінками з'явилися жіночі відповідники — **фемінітиви**: *бандуристка, доповідачка, лікарка, організаторка* й подібні. Фемінітиви утворюють за допомогою суфіксів від іменників чоловічого роду. Цей процес доволі продуктивний, слова *авторка, аспірантка, дописувачка, журналістка, контролерка, лекторка, редакторка* й інші зафіксовані в словниках.

Структура української мови має багато суфіксів, які утворюють фемінітиви. Всього їх понад 13, але на сьогодні продуктивними суфіксами, що визначають фемінітиви, є **-к-, -иц-, -ин-** та **-ес-**.

Як утворювати фемінітиви

Маскулінитив (слово чоловічого роду)	Фемінітив (слово жіночого роду)
більшість основ: <i>автор, депутат, дизайнер, директор, доцент, лідер, прем'єр, редактор, співак, студент, учитель, фігурист</i>	додаємо суфікс -к- : <i>авторка, депутатка, дизайнерка, директорка, доцентка, лідерка, прем'єрка, редакторка, співачка, студентка, учителька, фігуристка</i>
основа на -ник та -ень : <i>вершник, засновник, керівник, очільник, речник, рятувальник; учень</i>	додаємо суфікс -иц- : <i>вершниця, засновниця, керівниця, очільниця, речниця, рятувальниця; учениця;</i>
основа -ець : <i>виконавець, переможець, підприємець, посадовець, службовець</i>	<i>виконавиця, переможниця, підприємниця, посадовиця, службовиця</i>
основа на -ець : <i>виборець, плавець, фахівець</i>	додаємо суфікс -ин- : <i>виборчиня, плавчиня, фахівчиня;</i>
основа на приголосний: <i>майстер, філолог; бойко, лемко</i>	<i>майстриня, філологиня; бойкиня, лемкиня</i>
іншомовна основа: <i>барон, дякон, поет</i>	додаємо суфікс -ес- : <i>баронеса, дяконеса, поетеса</i>

Загалом, коли утворюємо фемінітиви, варто послуговуватись таким простим правилом:

- якщо можемо утворити слово за допомогою суфікса **-к-**, то утворюємо;
- якщо з **-к-** не вдається (наприклад, *фахівець, ворог, службовець*), тоді

вдаємось до **-ин-** (*фахівчиня, ворогиня*) чи **-иц-** (*службовиця*).

Деякі суфікси можуть утворювати варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: *акторка* і *актриса*, *водійка* і *водійчиня*, *мовознавиця* і *мовознавчиня*.

Цей суфіксальний спосіб творення назв жіночих професій не має перешкод, поширений в живому спілкуванні, за винятком окремих слів, в яких відповідний суфікс змінює лексичне значення, наприклад: *секретар* — *секретарка*, *друкар* — *друкарка* та деякі інші. Слово *секретар* означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу *секретар сільради*, *секретар правління* і іменником *секретарка* не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка. А іменник *секретарка* означає дівчину або жінку, що працює *технічним секретарем*. Така ж лексична невідповідність спостерігається і в іменниках *друкар* — *друкарка*. Іменник *друкар* означає особу (і чоловіка, і жінку), що працює в друкарні, а словом *друкарка* називається жінка, яка друкує на друкарській машинці. Суфікси **-ш-**, **-их-**, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент: *генеральша* — це не жінка на генеральській посаді, а [дружина генерала](#), *директорша* — це [дружина директора](#). А слова *повариха*, *ткачиха* (дружина ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняйте з нейтральними *кухарка*, *ткаля*).

Несуфіксальний словотвір

Зміною закінчення часто утворюються фемінітиви в романських мовах. В українській це найчастіше імена.

Наприклад: *Богдан* і *Богдана*, *Олеся* та *Олесь*, також *неньо* й *ненья*, *кум* і *кума*.

Суплетивно, тобто переміною кореня слова, утворюються назви за родовою ознакою, наприклад: *зять* і *невістка*, *дядько* й *тітка*.

Значно збільшив свою продуктивність спосіб **префіксації**, у результаті чого виникло багато префіксальних та складних фемінітивів. До продуктивних запозичень належать префікси: супер-, інтер-, екс-, анти-, екстра-, дис-, ре-, суб-, ультра- (*суперзірка*, *супермодель*, *інтердівчина*, *екс-фігуристка*, *антибільшовичка*). Серед українських морфем виділяють префікси па- пра-, напів-, по- (*падчерка*, *прабаба*, *правнучка*).

Окремо слід відзначити **зміну субстантивованих прикметників за родами**.

Наприклад, *радіоведуча* / *радіоведучий*; *православний* / *православна*; *святá* / *святий*, *головуючий* / *головуюча*.

Лексико-семантичні групи та підгрупи фемінітивів

Фемінні назви за семантикою поділяються на різні за обсягом групи назв, кожна з яких може поділятися на підгрупи:

I. Загальні назви жінок.

1. Назви жінок за характерними ознаками: за зовнішнім виглядом (*білявка, чорноброва*); за фізичними якостями (*кривоніжка, хвора, сліпа*); за внутрішніми якостями (*дочка-янгол, трудівниця*); за здібностями (*відмінниця, дурепа*); за поведінкою (*білоручка, грубіянка*); за способом життя (*прошмандовка, блудниця*); за стосунками з іншими людьми (*подруга, товаришка, люба, незнайома*).
2. Назви жінок за діяльністю: за родом діяльності (*співачка, радниця, туристка, фізкультурниця*); за професією (*продавщиця, аптекарка, санітарка, різноробоча*); за виконанням завдань (*чергова*); за посадою (*завскладу, завідувача*); за захопленнями (*нудистка, вегетаріанка*); за певною подією в житті (*ювілярка*).
3. Назви жінок за родинними та сімейними стосунками: за спорідненістю і свояцтвом (*мати, жінка, дружина, братова, мачуха, родачка*); за порядком народження (*первачка*); за сімейним станом (*благовірна, наречена, єдиначка*).
4. Назви жінок за відношенням до чоловіків: за діяльністю чоловіка (*губернаторша, головиха, суддиха, дякониха*); за діяльністю батька (*гончарівна, паламарівна, головівна, суддівна, купцівна, москалівна, удовівна*).
5. Назви жінок за соціальним станом: за походженням (*шляхтянка, байстрючка*); за титулом (*княгиня*); за соціальним положенням (*кріпачка, господиня, наложниця*); за способом життя (*бомжиха, жебрачка, старцівна*).
6. Назви жінок за біологічними ознаками: жінок узагалі (*жінка, баба*); за віком (*неповнолітня, стара, юначка, дошкільниця, підліток*); за зовнішніми рисами (*маленька, довговолоса, красуня*); за настроєм (*тужниця, нещасна*); за відношенням до народження (*вагітна, поліжниця, породілля*); за медичним статусом (*хвора, туберкульозниця, подагричка, навіжена, блаженна*).
7. Назви жінок за церковно-релігійними ознаками: за віросповіданням (*католичка, іновірка, язичниця, весталка*); ставленням до Бога (*боголюбця*); за церковно-релігійними особливостями, статусом (*постриженка, черниця, грішниця*).
8. Назви жінок за ситуативним станом (*полонянка, утікачка, обраниця, студентка-породілля, квартирантка*).
9. Назви жінок за місцем проживання (*сусідка, селянка, волинянка, петербурженка, міщанка, тубілка, туземка*).
10. Назви жінок за національністю чи расою (*болгариня, туркеня, муринка, дружина-вірменка*).

11. Звертання до жінок (*пані, мадам, леді, місіс, дама, панна, дівчина, жіночка, дамочка*).

II. Назви самиць тварин та птахів: узагалі (*самиця, голубка, вовчиця, ведмедиця, ворона, пава*); за призначенням (*свиноматка*); за зовнішніми ознаками (*орябка, беззубка, підлящівка, напівкровка*); за особливостями поведінки (*полетуха, погримуха*); за темпоральними ознаками (*перестрига, переярка, поденка*); за місцем перебування (*піщанка*); за ставленням (*гадина-змія*). В уснорозмовному мовленні також простежується розрізнення статі рослин (*тополиця, кавуниця*).

III. Назви чоловіків і жінок іменниками «спільного» роду, що набувають граматичний рід відповідно до статі особи: за професійною діяльністю (*листоноша, слуга, книгоноша, вишибала*); за діями (*роззява, незграба, діляга*), за вчинками (*нероба, нечема, нахаба, нікчема, ненажера, злodyга, завида*), за рисами характеру (*трудяга, добряка, розумака, забіяка, плакса, хитрюга, просторіка, ханжа*), за віком (*малолітка*); за зовнішніми ознаками (*замазура, симпатьяга, каліка, заїка, сердега, бідолаха, дохлятина, стилияга, лівша*), за звичками, поведінкою (*єхидя, ябеда, сплюха, п'яниця, п'янюга, вискочка*), за станом (*сирота, сиротина, волоцюга, безхатченко*), за національністю (*ерзя, чукча, чухна*).

V. Власні назви жінок: українські прізвища на *-о* та приголосний (*Іваненко, Курило, Теглій, Скорик*), за батьком (*Петлюриха, Курилиха, Гулевичівна*), за чоловіком (*Іваненкова, Курилова*); запозичені прізвища на голосний (*Кюрі, Золя, Камю, Дідро; Дурново*); зменшувально-пестливі форми імен жінок «спільного» роду (*Валя, Женя, Вася, Яся, Маньок*).

VI. Неживі поняття (*команда-переможниця, фірма-підрядниця*).

А. П. Загнітко запропонував розмежовувати іменники-фемінативи, мотивовані найменуваннями особи чоловічого роду за етнічною, національною ознакою чи місцем проживання (*ефіоп-ефіопка*), які нейтралізують чоловічу стать, та назви складнішої семантики (назви осіб за професією, видом занять тощо), що вступають в опозицію з іменниками чоловічого роду (*поет-поетеса, поетка*) і постають маркованими. Пропонують відрізнити фемінитиви від іменників спільного роду, якими можуть називатися особи будь-якої статі, наприклад, *суддя, староста, старшина, колега, бариста, піцейола, сирота, убивця*. Як правило, вони відмінюються за першою відміною. Іменники спільного роду узгоджуються з іншими словами або в чоловічому, або в жіночому роді, залежно від гендеру означеної особи.

СЛОВНИЧОК ФЕМІНІТИВІВ:

Спеціальні звання осіб рядового і начальницького складу служби

цивільного захисту (фемінітиви):

рядовий – рядова

сержант – пані сержант

старшина – пані старшина

прапорщик – пані прапорщик

лейтенант – пані лейтенант

капітан – пані капітан

майор – пані майор

підполковник – пані підполковник

полковник – пані полковник

генерал-майор – пані генералмайор

генерал-лейтенант – пані

генераллейтенант

генерал-полковник – пані

генерал-полковник

генерал – пані генерал

Рід занять, професії, означення діяльності людей:

А

автор – авторка

абонент – абонентка

автоматник – автоматниця

автомобіліст – автомобілістка

агітатор – агітаторка

адресант – адресантка

агент – агентка

адвокат – адвокатеса, адвокатка

адміністратор – адміністраторка

актор – акторка

акушер – акушерка

апаратник – апаратниця

аптекарь – аптекарка

аранжувальник – аранжувальниця

артист – артистка

архітектор – архітекторка

асистент – асистентка

астролог – астрологиня

астронавт – астронавтка

аудитор – аудиторка

Б

балетмейстер – балетмейстерка

бармен – барменка

бібліотекар – бібліотекарка

білетер – білетерка

борець – борчиня

боксер – боксерка

бригадир – бригадирка

брокер – брокерка

будівельник – будівельниця

будівник – будівниця

букмекер – букмекерка

буфетник – буфетниця

бухгалтер – бухгалтерка

В

Відмінник – відмінниця

Верхолаз – верхолазка

верстальник – верстальниця

виборець – виборчиня

вершник – вершниця

видавець – видавчиня

викладач – викладачка

виконавець – виконавиця

вимірювач – вимірювачка

випробувальник –

випробувальниця

випробувач – випробувачка

випускник – випускниця

вихователь – вихователька

візажист – візажистка

вогнеборець – вогнеборка

водій – водійка

водолаз-водолазка

волонтер – волонтерка

ворог – ворогиня

вчитель – вчителька

Г

гітарист – гітаристка

гірничорятувальник –

гірничорятувальниця

гірський рятувальник – рятувальниця

гонщик – гонщиця

Д

дегустатор – дегустаторка

декоратор – декораторка

депутат – депутатка

діяч – діячка

дизайнер – дизайнерка

диктор – дикторка

дилер – дилерка

дипломат – дипломатка

дипломант – дипломантка

директор – директорка

диригент – диригентка

диспетчер – диспетчерка

добродій – добродійка

доглядач – доглядачка

документаліст – документалістка

дослідник – дослідниця

доцент – доцентка

дояр – доярка

дресирувальник –

дресирувальниця

Е

економіст – економістка

експерт – експертка

Ж

журналіст – журналістка

I

ілюзіоніст – ілюзіоністка

імітатор – імітаторка

інвестор – інвесторка

ініціатор – ініціаторка

інженер – інженерка

інкасатор – інкасаторка

інспектор – інспекторка

інструктор – інструкторка

історик – історикиня

K

кандидат – кандидатка

касир – касирка

каскадер – каскадерка

керівник – керівниця

керуючий – керуюча

кіоскер – кіоскерка

кінолог – кінологиня

клоун – клоунеса

колега – колежанка

командир – командирка

комендант – комендантка

коментатор – коментаторка

компаньйон – компаньйонка

композитор – композиторка

кондитер – кондитерка

кондуктор – кондукторка

конструктор – конструкторка

консультант – консультантка

консьєрж – консьєржка

контролер – контролерка

корабельник – корабельниця

коректор – коректорка

кореспондент – кореспондентка

космонавт – космонавтка

кравець – кравчиня

кресляр – креслярка

курсант – курсантка

L

лаборант – лаборантка

лауреат – лауреатка

лікар – лікарка

ліквідатор – ліквідаторка

лісничий – лісничка

ліцеїст – ліцеїстка

літредактор – літредакторка

льотчик – льотчиця

лялькар – лялькарка

Z

завідувач – завідувачка

заступник – заступниця

засновник – засновниця

зварювальник – зварювальниця

знахар – знахарка

M

Магістр – магістриня
 майстер – майстриня
 макетник – макетниця
 масажист – масажистка
 машиніст – машиністка
 менеджер – менеджерка
 металург – металургиня
 методист – методистка
 меценат – меценатка
 митець – мисткиня
 модельєр – модельєрка
 молочник – молочниця
 монтажник – монтажниця
 музикант – музикантка
 мультиплікатор – мультиплікаторка
 муляр – мулярка

Н

набивальник – набивальниця
 наглядальник – наглядальниця
 начальник – начальниця
 нормувальник – нормувальниця

О

оброблювач – оброблювачка
 оглядач – оглядачка
 озеленювач – озеленювачка
 окуліст – окулістка
 оператор – операторка
 оратор – ораторка

організатор – організаторка
 освітлювач – освітлювачка
 офіціант – офіціантка
 офіцер – офіцерка
 оформлювач – оформлювачка
 оцінювач – оцінювачка
 очільник – очільниця

П

палітурник – палітурниця
 парашутист – парашутистка
 парфумер – парфумерка
 пасічник – пасічниця
 паспортист – паспортистка
 перекладач – перекладачка
 переможець-переможниця
 переписувач – переписувачка
 перукар – перукарка
 першокурсник – першокурсниця
 письменник – письменниця
 піаніст – піаністка
 піарник – піарниця
 підприємець – підприємниця
 плавильник – плавильниця
 плавець – плавчиня
 пломбувальник – пломбувальниця
 поет – поетка, поетеса
 пожежний – пожежна
 помічник – помічниця

посадовець – посадовиця
 посол – амбасадорка
 початківець – початківиця
 працівник – працівниця
 представник – представниця
 президент – президентка
 прем'єр – прем'єрка
 прес-секретар – пані прессекретарка
 прибиральник – прибиральниця
 приймальник – приймальниця
 провідник – провідниця
 провізор – провізорка
 програміст – програмістка
 продавець – продавчиня
 продюсер – продюсерка
 прокурор – прокурорка
 промоутер – промоутерка
 проректор – проректорка
 професіонал – професіоналка
 професор – професорка

Р

радник – радниця
 редактор – редакторка
 реєстратор – реєстраторка
 режисер – режисерка
 реквізитор – реквізиторка
 рекламіст – рекламістка
 рекламник – рекламниця

ректор – ректорка
 репетитор – репетиторка
 репортер – репортерка
 ресторатор – рестораторка
 референт – референтка
 ріелтор – ріелторка
 робітник – робітниця
 рятувальник – рятувальниця

С

садівник – садівниця
 санітар – санітарка
 секретар – секретарка
 скрипаль – скрипалька
 скульптор – скульпторка
 слідчий – слідча
 службовець – службовиця
 соліст – солістка
 спадкоємець – спадкоємиця
 спеціаліст – спеціалістка
 співробітник – співробітниця
 спортсмен – спортсменка
 спостерігач – спостерігачка
 стиліст – стилістка
 студент – студентка

Т

танцюрист – танцюристка
 тваринник – тваринниця
 театрал – театралка

телеграфіст – телеграфістка

телефоніст – телефоністка

терапевт – терапевтка

тренер – тренерка

У

укладальник – укладальниця

урядовець – урядовиця

улюбленець – улюблениця

учений – учена

Ф

фахівець – фахівчиня

фермер – фермерка

фізкультурник – фізкультурниця

філолог – філологиня

фінансист – фінансистка

флорист – флористка

фокусник – фокусниця

фотограф – фотографка, фото

графиня,

фурнітурник – фурнітурниця

Х

хіромант – хіромантка

хормейстер – хормейстерка

художник – художниця

Ц

цілитель – цілителька

Ч

черговий – чергова

член – членкиня

Риси, якості людей:

абсолютист – абсолютистка

авантюрист – авантюристка

активіст – активістка

альтруїст – альтруїстка

гуманіст – гуманістка

егоїст – егоїстка

ідеаліст – ідеалістка

індивідуаліст – індивідуалістка

колумніст – колумністка

шеф – шефиня

шліфувальник – шліфувальниця

ювелір – ювелірка

юрист – юристка

лицемір – лицемірка

лідер – лідерка

максималіст – максималістка

націоналіст – націоналістка

оптиміст – оптимістка

песиміст – песимістка

скандаліст – скандалістка

товариш – товаришка

фаталіст – фаталістка

Відображення фемінітивів в українських словниках ХХ століття:

домовласниця

злочинниця

колежанка

змагальниця (учасниця змагань)

(Словник української мови Дмитра Яворницького, 1920 р.).

делегатка

інструкторка

інспекторка

друкарка

мулярка

медичка, лікарка

історичка (студентка)

надихачка

випроб(ов)увачка

викладачка, професорка

демократка

виборниця

законодавиця

чинниця (діячка)

з'ясовниця

віддячниця

заступниця

заводовласниця

коштодавиця

виконавиця

медичка

лікарка

історичка

викладачка

професорка

(Російсько-український словник Агатангела Кримського (1924–1933 рр.).)

виховниця

володілиця

доглядниця

друкарниця

видавниця

висловниця

свідчиця

статистиця

державиця

владниця

(Російсько-український словник ділової мови М. Дорошенка, М.Станиславського, В. Страшкевича, 1930 р.)